

OM BEGREBET: KLIENTENS MODEL AF VERDEN ¹

Preben Bertelsen og Lars Hem

Vi skal i denne artikel diskutere den forestilling om personers model af verden, som mere eller mindre tydeligt indgår i mange terapitraditioners formuleringer af, hvad der forarbejdes i en samtaleterapi. Vi vil vise, at det først er på det niveau, hvor man medreflekterer almenpsykologiske overvejelser over psykoterapiens genstand, at man kan afgøre om et givet begreb om klientens model af verden i det hele taget er i stand til at anskueliggøre de virksomme momenter i den psykoterapeutiske proces.

1. Tom Sawyers model af verden

»Lørdag morgen var hele verden frisk og ny, og alle var glade. Men Tom var i sort humør, da han kom hen ad havegangen med en spand hvidtekalk og en langskaftet malerkost og tog et overblik over stakittet. Det var mindst tredive meter langt og tre meter højt! Han sukkede, dyppede kosten i hvidtekalcken og gav sig langsomt til at male den første planke. Så gav han den en omgang til og satte sig ned på en kasse.

Han gav sig til at tænke på alt det morsomme, han skulle have brugt sin lørdag til. Om lidt ville de andre drenge komme forbi, og de ville grine af ham, fordi han var sat til at bestille noget. Det var en frygtelig tanke, der sved i hans indre som ild. Han tømte sine lommer. Han havde kun lidt legetøj og et par marmorkugler, ikke nær nok til at købe sig bare en halv times frihed, så han opgav på forhånd at betale de andre drenge for at gøre arbejdet for sig. I dette sørgelige øjeblik fik han en virkelig lys ide. Han greb malerkosten og gav sig lige så stille til at bruge den.

Lidt efter kom Ben Rogers forbi. Han gik og gnavede på et æble. Tom blev ved med at hvidte og ænsede ham ikke. Ben stirrede på ham et øjeblik og sagde så:

– Halløj, du hænger ordentlig på den, hva'?

Intet svar. Tom trådte et skridt tilbage og betragtede stolt sit værk, før han igen begyndte at svinge kosten. Ben nærmede sig. Toms tænder løb i vand ved synet af æblet, men han blev stædigt ved med at hvidte. Ben sagde:

– Sikken du slider i det!

– Næh, er det dig Ben. Jeg så dig slet ikke.

1) Noter er sat til sidst, foran litteraturlisten.

– Hør, du, jeg skal ud og bade, svarede Ben. Vil du ikke med? Men du vil selvfølgelig hellere arbejde, ikke?

Tom så på ham og sagde:

– Hvad er det, du kalder arbejde?

– Det, du laver der! Er det måske ikke arbejde?

Tom blev ved at hvidte og sagde skødesløst:

– Det kan godt være. Det ved jeg såmænd ikke. Men det morer nu mig.

– Åhr, lad vær', sagde Ben. Du kan ikke bilde mig ind, at der er noget morsomt ved det.

Tom svingede malerkosten.

– Morsomt? sagde Tom til sidst. Hvorfor skulle det ikke være morsomt. Det er skam ikke hver dag, man får en chance for at hvidte et helt stakit.

Ben holdt op med at gnave i æblet. Tom malede på livet løs og trådte engang imellem et skridt tilbage for at se på sit værk, før han gav det et ekstra strøg hist og her. Ben studerede ham indgående. Han blev mere og mere interesseret. Til sidst sagde han:

– Du, Tom, lad mig prøve lidt.

Tom tænkte sig om et øjeblik. Han var allerede på vej til at stikke Ben malerkosten, men så betænkte han sig alligevel.

– Nej, nej, sagde han. Det går ikke, Ben. Tante Polly sætter nemlig en ære i at holde sit stakit pænt, så det skal hvidtes meget omhyggeligt. Jeg tror ikke, der een ud af hundrede - nej to hundrede - drenge, der kan gøre det rigtigt.

– Det var som pokker, sagde Ben. Årh, lad mig nu bare prøve, Tom - bare lidt. Hvis jeg var dig ville jeg give mig lov.

– Jeg ville også gerne, Ben. Men tante Polly er ikke sådan at rende om hjørner med. Jim ville prøve, men han måtte ikke. Sid ville også hvidte stakit, men han måtte heller ikke få lov til det. Så hvis du fik lov, og der skete noget med stakittet . . .

– Årh, vrøvl. Jeg skal nok være lige så forsigtig som du. Lad mig nu prøve. Hør - du kan få en bid af mit æble for det.

– Tja-a, sagde Tom. Han gjorde allerede mine til at række kosten til Ben, men så tog han sig i det.

– Nej, Ben, fortsatte han. Jeg tør ikke . . .

– Du skal få hele æblet! udbrød Ben.

Tom gav ham kosten. Og mens Ben Rogers arbejdede og svedte i solen, sad Tom på en tønde i skyggen og dinglede med benene og spiste sit æble, og lagde planer for de næste drenge, der kom forbi.«

(Mark Twain: Toms eventyr - genfortalt af Grethe Juul Jørgensen).

Og sådan kunne hver eneste dreng, der kom forbi, allernådigst købe sig til en chance for at få lov til at prøve at hvidte stakittet. Senere på dagen havde stakittet fået tre lag, og Tom var blevet en rig dreng. Og hvis ikke hvidtekal-ken var sluppet op, havde Tom ruineret hver eneste dreng i byen.

Som vi ser, kan man opfatte een og samme situation på vidt forskellige måder. Vi ser også, at opfattelserne kan ændres. Den fundamentale forudsætning herfor er, at *enhver* opfattelse af en situation er begrænset. På et givet tidspunkt dækker den kun over et begrænset udsnit af de kendsgerninger og muligheder, der ligger i en situation.

I begyndelsen var Tom møjtræt af det hele. Dette at skulle male tante Pollys stakit stod som en straf for ham - for ham kunne den ikke betyde andet, end at han ville blive drillet af de andre drenge. Da han havde fået ideen og gennemført den, havde han en helt anden opfattelse. Selv om det var den samme situation, var der nu andre muligheder i den, som var betydningsfulde for ham - muligheden for at få de andre til i stedet for at tigge og plage om at gøre arbejdet for ham, samtidig med at han både kunne sidde i skyggen, få underholdning og rigdom ud af det.

Også Ben ændrer opfattelse af situationen i og med, den kommer til at betyde noget andet for ham. I begyndelsen ser han den som Toms straf, hvilket for Ben betyder, at han kan gøre grin med Tom. Men fordi Tom opfører sig i modstrid med denne betydning, og fordi Toms timing er perfekt, får situationen en helt anden betydning for Ben: at male stakittet er blevet noget værdifuldt, som Tom må, og som han ikke må - noget som han gerne vil, og som han åbenbart må bestikke sig til at få lov til. Samtidig er hans opfattelse forskellig fra Toms: For Tom er situationen forbundet med muligheden for at snyde de andre drenge, hygge sig og samtidig få gjort det arbejde, der skal udføres - for Ben er det muligheden for at få lov til at prøve noget, han gerne vil.

Samtidig med, at personernes opfattelse af situationen og dens betydninger ændrer sig, så ændres også deres følelser og stemninger. Først har Tom det elendigt, men da han får den lyse ide, og der er andre betydninger i situationen, der springer ham i øjnene, liver han op og glæder sig sikkert ligefrem til, at den første af de andre drenge skal dukke op for at håne ham.

Lige som følelserne og stemningerne, ændrer også handlingerne sig i og med om-betydningen af situationen. Ben starter med at forholde sig sarkastisk og drillende over for Toms maling af stakittet og slutter med at plage ham om at få lov til at gøre det for ham.

De, der kender Tom, vil vide, at det er ganske karakteristisk for ham at opfatte arbejdet som en straf og et ulideligt slæb. Netop hans tilbøjelighed til altid at opleve sådanne situationer på denne måde er noget af det, som karakteriserer Tom som person. Vi kan også sige det på den måde, at der i alle hans mangfoldige og forskellige oplevelser ligger noget fælles og alment, der giver dem et ensartet præg - et præg af umiskendeligt at være *Toms* oplevelser. Dette, at der i enhver konkret persons oplevelse af tilværelsen, er nogle gennemgående og for ham specifikke kvaliteter, forklares ofte inden for oplevelsesorienteret terapi ved at tale om, at personens oplevelser altid bygger på hans *model af verden*.

I ovenstående eksempel er vi allerede blevet præsenteret for vigtige sider ved denne forklaringsmåde.

a. Oplevelsens udvælgende ensidighed

Enhver situation har en mangfoldighed af muligheder i sig. Den måde, man forholder sig til situationen på, bestemmer hvilket udsnit af disse muligheder, der bliver betydningsfulde. Det er ens model af verden, der bestemmer, hvilke udsnit som er mulige, og den konkrete forholden udvælger hvilke bestemte betydninger, som afgør måden man oplever den konkrete situation på. Ens model af verden vil således medvirke til, at man får noget typisk og personkarakteristisk ud af alle slags situationer. Hvis ens model af verden siger, at det drejer sig om at have en bedst mulig placering i et socialt hierarki, og at alle midler gælder for at nå dette, samtidig med at man kan gøre noget ekstra for sagen ved at holde dem nede, der er for nedadgående ved at håne og moppe dem, så vil en kammerats maling af et stakit lørdag formiddag umiddelbart præsentrere sig som en mulighed for at håne ham for hans van-skæbne. Et tilbud om en håndsækning vil i denne model af verden være et udtryk for svaghed og implicere en underordning overfor den anden.

b. Handlinger er baseret på oplevede følelsesmæssige betydninger

Ens model af verden angiver, hvilket forhold man står i overfor den pågældende situation og dermed hvilke følelser, som vækkes overfor dens forskellige aspekter. Disse begrundes i sin tur, hvilke handlinger man griber til for at håndtere situationen. Hvis det ikke havde været betydningsfuldt for Tom, hvordan de andre drenge tænker om hans situation, så ville han nok ikke have følt sig så elendig til mode den lørdag morgen, hvis de sociale mønstre drengene imellem havde være anderledes, ville han måske også have haft en anden model af verden - en model der forholdet til de andre drenge havde andre betydninger. Han kunne f.eks. have haft en model, der gjorde venskabet med Ben uforeneligt med at handle snydende og bedragende over for ham, og som på den anden side gjorde Tom sikker på, at Ben ville hjælpe ham med at få stakittet malet, hvorfor han med en følelse af glade forventninger ville se frem til, at Ben var dukket op.

c. de oplevede følelsesmæssige betydninger er foranderlige

Ens oplevelse af en situation kan ændres, uden at situationen som sådan ændres. Man kan sondre mellem, hvad man har kaldt en forandring af 1. og 2. orden (Watzlawick 1978). En forandring af 1. orden kaldes det, hvis oplevelsen af situationen ændres gennem en konkret retolkning af bestemte aspekter af situationen - men uden at modellen, den tolkningsramme som angiver betydningsmulighederne, ændres eller udvides. En forandring af 2. orden kaldes det, når modellen ændres, så man opfatter nye eller andre betydninger i situationen. Man kan måske sige, at oplevelsesændringer af 1. orden er situationsbundne, mens oplevelsesændringer af 2. orden er personbundne.

Ben forandrer ganske vist sin oplevelse af den konkrete situation, og han både føler og handler anderledes overfor den. Men denne ændrede oplevelse er holdt indenfor den samme ramme. Han har ikke ændret sin model af verden med hensyn til, hvad arbejde betyder i forhold til sociale hierarkier og kammeratskab. Blot opfatter han ikke længere »at male stakitter lørdag morgen« som træls arbejde, men som noget værdifuldt. Hans handlinger og følelser i situationen bestemmes så af andre sider af hans model af verden, nemlig de som bestemmer, hvordan han skal forholde sig til noget værdifuldt, som en anden har. Hvis Tom må noget værdifuldt, så vil han i hvert tilfælde ikke stå i skyggen, om han så skal købe og bestikke sig til det. Vi kan her tale om en forandring af 1. orden: ganske vist ændres Bens oplevelse af situationen, men det har hans bagvedliggende oplevelsesfrembringende model af verden ikke gjort.

Tom derimod ser ud til virkelig at have gjort sig en erfaring, der vedvarende vil ændre hans opfattelse af sådanne situationer. Han har sådan set ikke ændret de betydninger, situationen har for ham - at male stakitter lørdag formiddag er fremdeles træls arbejde, og han er fremdeles overbevist om, at kammeraterne vil moppe ham, hvis de finder ham i en sådan uheldig situation. Men han har udvidet sin model af verden, idet han har fundet en måde at spørge til sine oplevelser og handlemuligheder i situationen - og i andre tilsvarende situationer. Gennem denne udvidelse af modellen er han blevet i stand til at ændre selve situationen. Vi kan derfor i Toms tilfælde tale om en forandring af 2. orden.

II Model af verden som psykologisk begreb

Historien fra Tom Sawyers eventyr handler kun om drengestreger. Ikke desto mindre er begrebet om vores personlige model af verden også et værdifuldt begreb, som frugtbart anvendes overfor de mere alvorstunge sider af tilværelsen, som vi har at gøre med i psykoterapi. Lad os se på nogle eksempler. Den følgende samtale er et uddrag af en parterapi:

Manden siger:

Vores problem er ikke, om jeg taler eller ej, men at få hende til at lytte, jeg mener, høre ordentlig efter. Det er ligesom, hun forsvinder ind i sig selv, når jeg prøver at fortælle hende, hvad jeg føler ved et eller andet, og så bliver jeg helvedes ophidset. Først klager hun over, at jeg ikke vil snakke, og når jeg så gør det, så forsvinder hun ind i sig selv.

Hans kone har en anden historie:

Han siger, at han fortæller mig, hvad han føler, men han vil ikke have noget af mig - bare at jeg sidder der og lytter til hvert ord. Det er som at have med min treårige at gøre. Han vil også gerne tale til mig.

(Citeret efter Lillian B. Rubin: »Intime fremmede«, 1983, p. 80).

Vi har her en situation, hvor to mennesker - der har været gift i fem år - oplever een og samme situation vidt forskellig. Vi kan fornemme en konflikt imellem dem, og vi kan fornemme, at den gør ondt.

Måske er der noget rigtigt i konens måde at se sagen på: Manden er som et lille barn, der bare vil læsse af og som kun vil have hendes ubetingede accept og kærlighed, uanset hvad han siger. Hun er tilsyneladende ved at køre træt af at få tildelt rollen som mor i mandens barnlige udspil og samspil med hende.

Men det kan også hælde, at der ikke er noget videre barnligt i hans måde at forholde sig på. Måske er det snarere sådan, at konen som barn har været tvunget til at beskytte sig mod umodne forældre, der i alt for høj grad læsede deres sorger, bekymringer og bekræftelsesbehov over på hende. At hun voksede op i en situation, hvor hun var tvunget til at være deres »forældre« på en måde, som hun slet ikke magtede. Og det i en sådan grad, at hun nu er ude af stand til at opfatte intimitet fra andre som andet end noget, hun må beskytte sig mod.

Måske er deres reelle situation en sammenfiltrering af disse eller andre ufortalte muligheder. Vi kan ikke vide det. Vi kan ikke vide noget om, hvad der ligger bag eller hvordan de kan løse problemet - det vi ved er, at denne viden må udvikles i selve den terapeutiske samtale, i den undersøgelse af sagen som de åbenbart har valgt at gå ind i. Og i denne undersøgelse er det praktiske forpligtende udgangspunkt for alle arter, at deres oplevelse af den fælles situation er forskellig, at de begge er udvælgende og ensidige i sin umiddelbare oplevelse af situationen, og at de begge er realistiske og oprigtige i beskrivelsen af deres oplevelser. Den terapeutiske samtale er en undersøgelse af forskellighedens og ensidighedens rødder, med henblik på at forstå hinanden og den fælles situation, snarere end en bestræbelse på at afgøre, hvem der har ret.

Lad os se på et andet eksempel:

En anden mand:

Hun gør vrøvl, fordi jeg læser så meget, og hun skælder mig hele tiden ud, fordi jeg ikke taler nok til hende. Hun fortæller mig altid, at vi ikke kan være rigtigt sammen, hvis vi ikke taler sammen. Forstår hun ikke, at jeg synes, vi er rigtigt sammen, bare jeg er i stue med hende? Det siger jeg så, men alt hvad jeg får ud af det er mere snak. Jamen jeg bliver så træt af at skulle høre på ord hele tiden. Jeg forstår ikke, hvordan kvinder kan ævle et emne ihjel.

Og hans kone:

Carl er altid forbavset over, at mine veninder og jeg har så meget at tale om. Men det er præcis det, jeg gerne vil have af ham. Gid han *ønskede* at tale om alle sine tanker og følelser med mig. Jeg mener, jeg ville elske at kunne vende og dreje alle hans følelsesmæssige problemer sammen med ham, sådan som jeg gør det med mine veninder.

Han siger, at jeg skal opleve alting mindst to gange - først i virkeligheden, og så når jeg taler om det. Og jeg tror, han har ret. (Med stigende irritation): Men hvad er der galt ved det? Hvorfor kan jeg ikke få ham til at dele genoplevelsen eller granskningen af det, eller hvad man skal kalde det, ligesom jeg kan med alle mine veninder?

(Op.cit. 79f).

Lige som i det foregående eksempel har vi her to mennesker, der har forskellige måder at forholde sig til den samme situation og til hinanden på. De vil nok nemmere end det foregående par kunne enes om en faktisk situationsbeskrivelse, men deres oplevelse af situationen er måske endda længere fra hinanden. Igen er det sådan, at vi ikke er direkte i samtale med dem og derfor ikke kan undersøge, hvad der mere konkret ligger i det de siger, og hvad der ligger bag ved det. Det vi kan gøre på grundlag af de to eksempler er at fremsætte nogle mere almene betragtninger om, hvad sådanne problemer drejer sig om, og hvordan de kan forstås.

I begge eksempler har hver person sin egen måde at opfatte en og samme fælles situation på. Vi siger, at hver af dem bygger denne opfattelse på sin egen model af verden. Deres indbyrdes problemer er forbundet med disse opfattelser og de modeller af verden i almindelighed, som ligger til grund for dem. Vi skal se nærmere på, hvad vi kan sige om tilværelsesproblemer og måden at behandle disse på fra begrebet om klientens model af verden.

Vi kan have mange slags problemer med at klare tilværelsen. At leve vil grundlæggende sige at have et forhold til omgivelserne, til hinanden, til os selv. Det almene ved enhver form for tilværelse er at være i forhold til noget og nogen. Det mest almene, som kan siges om alle typer af tilværelsesproblemer er derfor, at man er i et mis-forhold til sine omgivelser. At være i et misforhold vil sige, at der er en eller anden form for uoverensstemmelse mellem en selv og omgivelserne. De forskellige problemtyper kan vi så bestemme ud fra arten af de forhold, som kan være uoverensstemmende, som kan være misforhold. Lad os se på nogle eksempler:

For nogle år siden begyndte der at komme et stigende antal rapporter fra kontor-arbejdspladser om, at visse eller alle medarbejdere havde svært ved at koncentrere sig, de havde hovedpine og ubehag ved øjne, næse og svælg, og de havde en hyppigere sygelighed. Det havde stået på længe, før man begyndte at tale sammen om det. Nogle havde bare slået det hen - andre havde tolket det som udtryk for psykologiske problemer: f.eks. mangel på koncentration som et symptom på en mangel på lyst ved arbejdet eller lignende. Undersøgelser viste dog, at årsagen var et dårligt indendørsklima. Det vil sige, der var et misforhold mellem de ansatte og de rent fysiske/biologiske/medicinske betingelser i deres tilværelse. Kort og godt: omgivelserne var ikke tilpasset menneskenes krav til et godt klima. Selv om visse af symptomerne på misforholdet var af psykologisk karakter, så kan man ikke

sige, at det var de ansattes model af verden, der bestemte misforholdet. Det var altså ikke først og fremmest en psykolog, de ansatte havde brug for, men derimod læger og indendørsarkitekter.

Et andet eksempel er den unge enlige mor, der gradvis slides ned: hun arbejder på akkord på et bryggeri, og når hun tager hjem fra arbejde, skal hun nå at handle ind, tage en bus hen til dagplejemoderen efter den yngste og tage en anden bus hen i den anden ende af byen efter den ældste i børnehaven. Når hun og hendes børn ikke trives godt, altid er mere eller mindre i krise i forhold til hinanden, og altid mere eller mindre syge, så skyldes det næppe et rent medicinsk misforhold. Deres tilværelse er snarere præget af et socialt og økonomisk misforhold. Ingen har kapacitet til at klare en tilværelse med disse opgaver og disse ressourcer. Selv om hun måske umiddelbart har brug for en læge til at klare nogle af symptomerne på misforholdet, så har hun grundlæggende brug for, at socialrådgivere - og i sidste ende politikere - bidrager til at ændre ved de sociale og økonomiske betingelser for hendes tilværelse.

Tilsvarende hvis hun begynder at forsømme sine børn: så skal man ikke uden videre give en psykologisk fortolkning af dette, og *kun* undersøge den model af verden, som tillader hende at forsømme børnene.

Lad os vende tilbage til de eksemplificerede parproblemer ovenfor. Her er det mere oplagt og kræver en form for psykologisk indgriben og forandring - enten af dem selv eller i samarbejde med en psykolog. Det vil være mere oplagt at søge grunden til misforholdet i de modeller af verden, ægtefolkene hver for sig har og hvormed de oplever deres samliv og daglige situationer på forskellig måde, og hvorudfra de handler og føler i et misforhold med hinanden.

Denne diskussion om sammenhængen mellem typer af problemer og typer af misforhold i en persons tilværelse skal tjene til at illustrere, hvordan begrebet om klientens model af verden kan hjælpe terapeuten til at udpege, hvad i klientens tilværelse han kan gøre til genstand for psykoterapeutiske samtaler, og hvad ikke. Indendørs-klimatiske symptomer er, uanset deres psykologiske natur, ikke uden videre et psykoterapeutisk anliggende. Hvis en sådan klimabelastet klient kommer i terapi med en forestilling om, at hans manglende koncentration nok skyldes et eller andet psykologisk, kan terapeuten i bedste fald hjælpe ham til at undersøge, hvorvidt dette er tilfældet og dernæst hjælpe med at udpege, hvor klienten snarere skal søge grunden og hvilke forholdsregler han skal tage, frem for at gå i terapi.

På den anden side: selv om den enlige mors problemer helt oplagt hænger sammen med samfundsmæssige misforhold, er det bestemt tænkeligt, at hun er sådan indrettet som person, dvs. har en model af verden, der får hende til at vende problemerne ind ad og tolke dem *som om* de har noget at gøre med hendes egen utilstrækkelighed og manglende evne til at klare sin og børnenes tilværelse. Denne model af verden leder hendes opmærksomhed bort fra de sider ved hendes situation, der faktisk er betydningsfulde for hende, og

som er de egentlige grunde til hendes misforhold. Dermed hindrer denne model også, at hun retter sine følelser og handlinger imod misforholdets egentlige grunde. Selv om hendes problemer altså slet ikke er af psykologisk art, og således ikke kan løses i psykoterapi, så er der sider ved hendes måde at leve sine problemer på, der er af psykologisk art: nemlig hendes tilbøjelighed til at vende tingene ind mod sig selv, og hendes manglende evne til at forstå de ydre betingelser som det de er, nemlig ydre i forhold til hendes oplevelser. Det, en psykoterapeut kan gøre her, er at hjælpe hende til indsigt i, hvilken model af verden hun har, og hvordan den evt. forhindrer hende i at opleve, føle og handle overfor de reelle vilkår for sin tilværelse.

Begrebet om personers model af verden kan således bidrage til at udpege og afgrænse, hvad der kan gøres til genstand for psykoterapeutisk behandling, og hvad i en klients misforhold der må afhjælpes på andre måder. Kun for så vidt problemer/misforholdet har med klientens model af verden at gøre, er det et problem, som kan tages op og behandles i psykoterapi.

III Psykologiens behandling af den private verden

Den forestilling, som ligger til grund for begrebet om den personlige model af verden, har sine rødder i psykoterapiens barndom. Da Freud i et brev til Fliess den 21. september annoncerede sin »kopernikanske vending«, at han ikke længere troede, at der lå en reel forførelse til grund for de forførelsesangster og fortællinger, hans patienter kunne berette om, men at disse angster og fantasier alligevel havde en reel grund i barnets psykologiske liv, formulerer han derved det synspunkt, som skulle danne grundlaget for både psykoanalysen og de fleste andre samtalerapeutiske traditioner (Jones 1964 s. 289, Hem 1987), nemlig at det er den oplevede virkelighed, udvalgt og betonet af barnets følelser og motiver, som har psykologisk betydning, og hvis spor man genfinder som fortrængninger og neurotiske symptomer hos det voksne individ.

Dette synspunkt begrundes og legitimerer analytikerens tillid til den analytiske samtale, som metode til at få kundskab om de oplevede og fortrængte erfaringer, som er årsagen til patientens klager.

Som illustreret af vore eksempler, og som man kan få den mest overbevisende dokumentation for i vidnepsykologien (se f.eks. Trankell 1963), er der ikke uden videre overensstemmelse mellem, hvordan forskellige personer opfatter den samme situation. Siden det for den enkelte person betydningsfulde er hans egne oplevelser, har man i psykologien brug for begreber, som kan beskrive og forklare disse oplevelser, uden at man i anvendelsen af disse begreber tvinges til at tage stilling til erfaringernes reelle grundlag. Ikke fordi forholdet mellem det oplevede og virkelige ikke er centrale for psykologien, men fordi dette problem i praksis må skilles fra bestræbelsen på at forstå den konkrete oplevelsesstruktur. Som vi skal komme tilbage

til nedenfor, vil der imidlertid i udformningen af de begreber, man anvender for at beskrive oplevelsesstrukturen (f.eks. begrebet om en personlig model af verden, eller om individhistorie), hurtigt snige sig nogle antagelser ind om de mere grundlæggende sider ved subjekt-objekt forholdet, som invaliderer de praktisk begrundede begrebsdannelse. Men først skal vi tage nogle moderne begrebsdannelse op, som omhandler det vi her har benævnt personlige modeller af verden.

Jerome Franks begreb om »den antagede verden« (assumptive world) svarer nogenlunde til det, vi har omtalt som modeller af verden (Frank 1974, 1961). Frank er en af de sidste ti-års mest indflydelsesrige forfattere i forbindelse med psykoterapi. Hans analyser af overtalelsen og helbredelsens fælles determinanter, og hans bidrag til og fortolkning af effektundersøgelser i psykoterapi har inspireret både akademiske forskere optaget af metodiske raffineringer i fastlæggelsen af kvasiekperimentelle designs for empiriske undersøgelser (se f.eks. Hougaard 1986 for en oversigt) og terapeuter på grænsen til det kommercielle overdrev, som Bandler & Grinder, som vi tager op nedenfor.

Frank (1974, s.p. 27 ff) kalder som nævnt en model af verden for »den antagede verden« (assumptive world). En persons antagede verden er et sæt af antagelse om verden, som udvælger og bestemmer hans måde at opleve og handle på. Disse antagelse fremhæver visse sider ved situationen og ser bort fra andre sider ved den. Med et andet sæt af antagelse ville vi have oplevet den samme situation på en anden måde, og vi ville have handlet og reageret på en anden måde.

Vores »antagede verden« kan være vedvarende, f.eks. i form af en religiøs opfattelse - eller den kan være af mere forbigående karakter, som f.eks. i form af opfattelsen af hattemoden. Den måde man handler og oplever i dagligdagen er for en stor del bestemt af sider ved ens »antagede verden«, som man ikke er opmærksom på, ikke har indsigt i, eller endog er direkte afskåret fra at være opmærksom på eller have indsigt i. For en stor del handler og oplever vi på grundlag af antagelse, som vi ikke kan eller ikke vil gøre os bevidste.

Alment betragtet dannes og udvikles »den antagne verden« efter, hvad vi kunne kalde for et forskelsprincip: hvis der er for stor forskel mellem »den antagne verdens« forventninger om resultater af handlinger og de faktiske resultater, så tilskynder det under normale omstændigheder til at ændre og udvikle »den antagne verden«, så den bringes i overensstemmelse med de pågældende situationer.

Vores »antagne verden« har på den anden side en indebygget tendens til at være stabil - den lader sig ikke uden videre ændre, selv ikke af erfaringer, der modsiger den. Selv om vi kunne opleve situationer på mange andre måder og handle i den på mange andre måder, end vi gør, og selv om der ville være gode grunde til at gøre det, f.eks. fordi den måde vi faktisk oplever og handler befordrer misforståelse og konflikter, ændrer vi ikke uden videre

vor »antagne verden«. Vi tager ikke uden videre disse erfaringer og bygger dem ind i vores »antagne verden«.

Stabiliteten sikres for det første af, at vi med vores »antagne verden« vil have en tendens til at opsøge netop sådanne situationer, der »passer« til den, og altså bekræfter den. Omvendt vil vi have en tendens til at undgå situationer, der er så forskellige herfra, at vi slet ikke kan fungere i dem på grundlag af den »antagne verden« vi er i besiddelse af. For det andet er der normalt en vis ydre stabilitet i vores tilværelse - situationerne vil være gentagne/gengangere, hvilket gør det muligt for os at falde tilbage på en og samme model af verden i vor dagligdag.

Et centralt moment bag stabiliteten af en »antaget verden« er følelserne. Er den godt fungerende, vil den give personen mulighed for at handle i overensstemmelse med de pågældende situationer. Hans handlinger vil bære de ønskede resultater, og det giver en god følelse af at mestre disse situationer, og i det hele taget af at mestre sin tilværelse og dermed en god selvværdsfølelse. Når den givne »antagne verden« ikke svarer til den pågældende situation - ikke giver grundlag for at handle på en måde der giver de forventede eller ønskede resultater - så er det i praksis det samme som ikke at have en »antaget verden«. Dette udløser forvirring, usikkerhed og i slemme tilfælde også angst, panik, depression eller lignende.

Frank sondrer mellem, hvad vi kan kalde for den fælles »antagne verden« og den personlige »antagne verden«. Den fælles er det sæt af antagelser om og værdier mht. verden og menneskelivet, som er karakteristisk for hele kulturen/samfundet, og som deles af alle dets medlemmer. Hvert enkelt individ er mere eller mindre udpræget under indflydelse af denne fælles »antagne verden«. Derudover har hvert enkelt individ udviklet sin egen personlige »antaget verden« som et personligt højstruktureret sæt af værdier, forventninger og forestillinger om sig selv og andre. Man kan være mere eller mindre veletilpasset til samfundet, hvilket kan udtrykkes som at der kan være mere eller mindre uoverensstemmelse mellem den fælles og den personlige »antagne verden«. Utilpassede eller nonkonforme individer vil være ledet af hhv. en fælles og en personlig »antaget verden«, som er i modstrid med hinanden eller af en personlig »antaget verden«, som på visse (eller alle) punkter helt tilsidesætter den fælles »antagne verden«.

Vores »antagne verden« udvikles først og fremmest i samspillet med de personer, der står os nær i løbet af den tidlige livshistorie. Vi lærer tidligt at opfatte og håndtere visse situationer på bestemte måder ud fra, hvordan disse nære - far og mor, søskende, familie - oplever og håndterer dem. Disse erfaringer sætter sig efterhånden som vores egne antagelser om situationerne - de internaliseres som del af vores personlighedssystem og vil bestemme, hvordan vi senere oplever og håndterer lignende situationer på.

Et centralt moment i den »antagne verdens« måde at udvælge og dirigere en situationsoplevelse på er, at dens antagelser består af mere eller mindre ubevidste sammenligninger med, hvad »den og den person ville gøre« (jfr.

forbilledets betydning, således som Juul-Jensen taler om det (Juul-Jensen 1987)), hvad »man« gør, hvad der er mest »passende« o.l. Ofte er der en direkte adresse: »sådan ville far opleve det - sådan ville han gøre . . .« Dette er, hvad Frank (op. cit. p. 38) kalder referencen. Referencen kan være ydre: man sammenligner med hvad andre personer eller grupper i den aktuelle situation gør/antages at ville gøre. Eller den kan være indre: man husker på eller har et sæt af antagelser om disse andre og deres måde at opleve og handle på. Faktisk består den personlige »antagede verden« først og fremmest af sådanne indre og mere eller mindre ubevidste sammenligninger med andre.

Den personlige udvikling af ens »antagne verden« kan gå i en heldig eller uheldig retning. Den går i en *heldig retning*, hvis barnet fødes ind i en familie, der sikrer det en rig variation af oplevelser, der gør det muligt for det at udvikle mange slags evner og egenskaber. Det vil også sige en familie, som giver barnet sikkerhed, som får det til at føle sig ønsket og elsket, og som behandler det, som om det er dygtigt og dejligt. Endvidere vil der være en helhed og konsistens i familiens måde at forholde sig til hinanden og verden på. Et sådant barn vil udvikle gode forventninger til sig selv, verden og sin tilværelse, dvs. en velfungerende »antagne verden«. Han vil senere i livet hilse nye oplevelser velkommen, håndtere dem med selvtillid og ubesværet videreudvikle sin »antagne verden« i overensstemmelse med de nye erfaringer.

Man kan sige, at personer med en godt fungerende »antagne verden« er inde i en positiv livs-spiral: hans model af verden vil få ham til at bevæge sig ind i og aktivt bidrage til at skabe gode, bekræftende og udviklende situationer, der yderligere sikrer og udvikler hans oplevelser.

Som det er antydnet ovenfor, så har medaljen altså også en bagside: den samme stabilitet, som sikrer at vi i det hele taget kan leve, forhindrer os i et vist omfang i at tage nye eller korrigerende erfaringer til os, i tilfælde hvor omgivelserne forandrer sig, eller hvis vores »antagne verden« er for meget ude af trit med omgivelserne til at kunne fungere. I en normal udviklingsproces vil der være tale om en afvejning her: på den ene side skal en »antagne verden« være stabil nok til at kunne fungere over tid og sted. På den anden side skal den være så åben, at den kan udvikle sig med forandringerne i omgivelserne: hvis den ikke udvikler sig her, vil den komme mere og mere ud af trit med omgivelserne og fungere dårligere og dårligere som orienterings- og handlegrundlag.

Den personlige udvikling går i en *uheldig retning*, hvis sådanne optimale familieforhold ikke er til stede: hvis barnet ikke får varierede oplevelser - hvis det savner godt fungerende, kærlige og bekræftende forældre - hvis forældrene er inkonsistente og selvmodsigende i deres forhold. Barnet vokser op uden at kunne internalisere en egen velfungerende »antagne verden«. Svarende til den inkonsistens og de selvmodsigelser, det har erfaret i familien, vil det måske selv udvikle flere sæt af indbyrdes modstridende »antagne verdener«. Det kan fuldstændig miste tilliden til at kunne fortolke og handle i bestemte - eller alle slags - situationer. En sådan mangelfuld »antagne ver-

den« får personen til at undgå disse situationer, fordi han forventer og frygter det værste fra dem.

Personer med dårligt fungerende, eller som Frank siger: usunde »antagne verdener« er inde i en negativ livsspiral: De vil med deres katastrofeforventninger og undgåelsesstrategier på den ene side igen og igen håndtere situationer på netop den måde, som giver problemerne, og på den anden side vil de undgå at lære nyt og udvikle sig i forhold til nye situationer. De vil aktivt låse sig fast i deres problemer. Frank siger det også sådan, at disse personer er *de-moraliseret*: de har intet håb, intet mod og kun negative forventninger til tilværelsen.

Den sunde »antagne verden« er altså karakteriseret ved indre konsistens - dvs. er ikke konfliktfyldt og selvmodsigende - og er i god overensstemmelse med omgivelserne. Den giver personen en god selvværdsfølelse - en følelse af at mestre sin tilværelse. Endvidere er afvejningen mellem stabilitet og åbenhed sådan, at den »antagne verden« kan udvikles med omgivelserne og nye erfaringer, lige som den tillader personen at opsøge nye og erfaringsgivende situationer.

Den usunde »antagne verden« er kendetegnet ved at være inkonsistent: konfliktfyldt og selvmodsigende. Den er i uoverensstemmelse med omgivelserne, og personen ledes til at handle og opleve forkert og med smertefulde konsekvenser. Den giver personen en lav selvværdsfølelse og lav tro på og få erfaringer for at han overhovedet kan mestre sin tilværelse. Afvejningen mellem stabilitet og åbenhed er anderledes her: den usunde »antagne verden« vil snarere forhindre personen i at lade sig korrigere af nye erfaringer, og den vil hindre personen i at opsøge nye situationer.

Det centrale ærinde for psykoterapi er at rette sig mod klientens »antagne verden« og søge at finde frem til, hvad i den der stopper for oplevelsen af bestemte forhold og ganske særligt sådanne forhold, som kunne motivere til en forandret »antaget verden«. Det drejer sig om at vinde indsigt i disse blokeringer, i hvordan de som oftest engang var livsnødvendige overlevelsestrategier i traumatiske situationer, hvor barnet ikke havde andre måder at håndtere dem på, men som nu, for den voksne, faktisk er unødvendige. Det centrale ærinde for psykoterapien er at modne og udvikle de ubevidste »barnlige« aspekter af den usunde »antagne verden«, hen imod en sund og godt fungerende »antagen verden«.

Et centralt moment i denne bestræbelse er ifølge Frank at re-moralisere den de-moraliserede. Dvs. igen give ham håb om forbedring og forandring og højne hans følelse af at magte sine problemer og sin tilværelse. Dette kan terapeuten bidrage til ved dels som person at udstråle autoritet, selvtillid og ægte interesse i sin klient - dels ved at undgå at spille den rolle, som klienten har en tendens til at tildele ham med de dårligt fungerende dele af sin »antagne verden«. Ved ikke direkte at vise ham nogen vej ud af problemerne - ud over at han med sin autoritet, interesse og varme og rolleundgåelse fungerer som forbillede - tvinges klienten til i små overkommelige skridt at revi-

dere sin hidtidige »antagne verden«. Frank peger her på det Kohut (1971, p. 196ff) har kaldt optimal frustration: Terapeuten skal undgå at være så forskellig fra klientens forventninger og opfattelse, at der ikke opstår noget forhold eller nogen kommunikation (maximal frustration). På den anden side må han ikke være så lidt frustrerende, dvs. gnidningsløst overtage den rolle, som klienten tildeler ham, at der ikke opstår nogen tilskyndelse hos klienten til at ændre og udvikle sig (minimal frustration). Her indgår altså princippet om forskelle: forskelle mellem personens »antagne verden« og faktiske omgivelser vil udløse forvirring og måske angst, noget som under de rette betingelser (f.eks. i terapi) til bidrage til en udvikling af den »antagne verden«, så den pågældende situation kan forstås og håndteres.

Så langt Frank og hans brug af begrebet om »den antagne verden« i analysen og forståelsen af, hvad der går for sig i psykoterapi. Begrebet har som nævnt sine forløbere. Frank selv nævner Cantrill (1950) og Kelly (1955). I forestillingen om referenceperson henviser han til Festinger (1954), og som i det meste af nordamerikansk teoretisk psykologi, kan man høre ekkoet af Meads tanker om personens sociale oprindelse. Bandler & Grinder, skaberne og lederne af firmaet NLP (Neuro Linguistic Programming) er blandt de mange, som har søgt at udmønte Franks begrebsdannelse, og vi skal se nærmere på, hvordan de har gjort det.

Det centrale begreb hos Bandler & Grinder - det, hvormed deres opfattelse af personligheden i proces, psykologiske problemer og psykoterapi drejer sig - er deres begreb om klientens *model af verden*. Dette begreb svarer i omrids og hensigt til Franks begreb om den »antagne verden«. Det Bandler & Grinder har tilføjet er et forsøg på at operationalisere begrebet om personens model af verden på en sådan måde, at det kan anvendes handlingsanvisende i terapi, dvs. danne kernen i det, vi andet sted har kaldt en pragmatisk terapimodel (Berthelsen & Hem 1986). Vi vil her først give en gennemgang af Bandler & Grinders begrebsdannelse, før vi tager den op til en mere kritisk diskussion. Vor gennemgang bygger først og fremmest på deres fremstilling i »The Structure of Magic I og II« fra 1975 og 1976, men er suppleret med andre skrifter (Bandler & Grinder 1975b, Bandler, Grinder & DeLozier, 1977, Bandler & Grinder 1981).

Ifølge Bandler & Grinder *skaber* vi selv vor model af verden, vi *bruger* den til at frembringe vores adfærd, og den *bestemmer* hvilke former for oplevelser, vi kan have. Vores model af verden er så at sige skubbet ind imellem os selv og den verden, vi lever i. Selv om vi tror, vi oplever virkeligheden og handler i forhold til den, så er det reelt vores model af verden, vi oplever og handler i forhold til. Den er en slags filter, der hindrer os i umiddelbar kontakt. I nogle korte bemærkninger til den epistemologiske betydning af dette synspunkt, støtter de sig på Vaihinger (1924), og de anvender en analogi lånt af Korzybski (1958) for at tydeliggøre sit standpunkt: modellen er som et landkort og verden som et ukendt land. Vi orienterer os via kortet, men kortet er ikke lig landskabet vi er i. »The map is not the territory« er nærmest

blevet et slagord, der skal påpege, at det vi tror er realiteten, bare er realiteten på den måde som vi nu engang kan opleve den. Derved peger de på den vigtige terapeutiske pointe, at har man problemer med sine omgivelser, så skulle man måske kigge nærmere på, om der er noget galt med det kort, man har udstyret sig med. Den anden, og måske nok så vigtige pointe hos Korzibsky, at kortet hvis det er rigtigt, har en struktur, som ligner territoriets, gør Bandler & Grinder ikke så meget ud af.

For så vidt vi skaber vor egen model af verden, skaber vi også vore egne psykologiske problemer ved at skabe og vedligeholde en model af verden, der på den ene side giver os vore problemfyldte oplevelser og handlinger, og på den anden side forhindrer os i at have de befriende og problemløsende oplevelser og adfærdsformer, der også er mulige i situationerne.

Bandler & Grinder anfører tre typer af grunde til, at vi alle nødvendigvis har en sådan model af verden, tre begrænsninger på vor kontakt med verden.

a. Neurologiske begrænsninger: På grund af de biologisk givne neurologiske begrænsninger i vore sanser, er vi kun i stand til at sanse en meget begrænset del af den omgivne virkelighed. Vi er f.eks. kun i stand til at se en meget begrænset del af lyset. Både de ultraviolette og de infrarøde bølger, og hvad der ligger derudover, er vi ude af stand til at se, selv om de jo findes lige for næsen af os. Visuelt er vi altså kun udrustet til at opfatte en begrænset og lille del af den information, lyset kan give om situationer vi befinder os i. Tilsvarende begrænsninger gælder for alle vore sanser. Vor opfattelse af den sansemæssige information er endvidere sådan, at vi kan bedrages af vore sanser til at opfatte noget, som ikke er tilfældet, som de optiske bedrag er eksempler på.

På grund af disse neurologiske betingede begrænsninger og forvrængninger vil de oplevelser, vi har mulighed for at have, med nødvendighed være begrænsede i forhold til verdens rigdom og mangfoldighed. Vor model af verden, der er baseret på de sansemæssige oplevelser, vil derfor også nødvendigvis være begrænset - og dermed forskellig fra den verden, som sanserne afbilder. Der vil derfor af uomgængelige neurologiske grunde være forskel på, hvad der faktisk foregår omkring os, og hvad vi får ud af det på grundlag af vore sanser, og den på disse byggende model af verden.

b. Sociale begrænsninger: Den anden grund til, at vores model af verden er begrænset og kun giver os mulighed for at opleve en begrænset del af, hvad der foregår og dermed kun kan handle på bestemte måder - selv om andre handlinger ville være fuldt så rigtige - er, at vi er opvokset i og har fået vore oplevelser formet af et bestemt samfund. Samfundet udstyrer os med et bestemt sprog, en bestemt konventionel måde at se tingene på og et helt sæt af ideologiske filtre. Specielt sproget er med til at give os en bestemt model af verden. Bandler & Grinder anfører det eksempel, man ofte ser i denne sammenhæng, nemlig begrænsninger i farvesproget: F.eks. findes der i Maidu-indianersproget kun tre ord til at beskrive *alle* mulige farver: »lak« (= rød),

»tit« (= grøn - blå) og »tulak« (= gul - orange - brun). Dette sat i forhold til det dusin af farveord, som de allerfleste danske sprogbrugere sagtens kan bruge umiddelbart. Maiduernes sprog tillader dem kun at have meget udifferentierede farveoplevelser ifølge Bandler & Grinder, mens danskernes farveoplevelser vil være betydeligt mere nuancerede. Sproget er således betragtet med til at give os mere eller mindre differentierede oplevelser og dermed også med til at begrænse og bestemme, hvilke former for modeller af verden, som er mulige. Den sproglige strukturering af oplevelsen er således også medvirkende til, at vores model af verden er forskellig fra verden, som den faktisk er.

Det neurologiske filter kan vi ikke ændre på. Det er fælles for alle mennesker og skaber derfor den samme type af begrænsninger og den samme type af model hos alle, uanset køn, klasse eller kultur. Derimod kan vi ifølge Bandler & Grinder sagtens ændre på de samfundsmæssige begrænsninger. Ved at berige vort sprog, beriger vi også vor måde at opleve på. Dermed gør vi det muligt at udvide vor model af verden. Mens den neurologiske side af sagen gør, at vi alle på visse punkter har den samme model af verden, bevirker den samfundsmæssige side af sagen, at forskellige menneskers model af verden adskiller sig fra hinanden på visse punkter.

c. Individuelle begrænsninger: Ethvert individ lever sin egen historie og gør sine egne erfaringer, forskellige fra enhver andens. Det giver hver af os et privat oplevelses- og erfaringsgrundlag for vor model af verden. Den vil derfor på visse punkter adskille sig fra alle andre individer. Vi vil hver for sig udvikle et sæt af interesser, vaner, noget vi foretrækker, og andet vi ikke bryder os om. Vi udvikler særegne måder at opføre os på og at handle i givne situationer. Samlet udgør dette vor personlige model af verden.

Denne særegenhed er grundlaget for, at mennesker der lever tæt sammen kan opleve deres fælles situation vidt forskellig og handle forskelligt. Lige som den samfundsmæssige side af den personlige model af verden, kan også den individuelle side ændres. Det kan ske ved at vi bevæger os ind i en anden personlig tilværelse, der kræver andre oplevelses- og handlingsmønstre. Dette kan give os fornyede måder at opleve på og et fornyet grundlag for vor personlige model af verden.

Disse tre former for begrænsninger udgør ifølge Bandler & Grinder grundlaget for, at enhver model af verden nødvendigvis er forskellig fra den verden, som den afbilder, og også for at enhver personlig model af verden adskiller sig fra alle andres. I princippet findes der imidlertid ifølge Bandler & Grinder to hovedtyper af personlige modeller af verden: en rig, flexibel og sund modeltype. Og en indsnævret, stiv og problemvoldende modeltype. Dette svarer til den sondring, Frank foretager mellem sunde og syge »antagene verdener«.

En psykologiske problematisk model er selvvedligeholdende. Klienten fastholder sig selv aktivt i sine problemer, fordi hans model af verden får ham til at handle problem-vedligeholdende eller problemskabende. Selv om

han selv tror, at han opfatter problemerne, som de er og søger at handle problemløsende overfor dem. Det drejer sig ikke om, at klienten foretager ukloge valg. Faktisk gør han det, som er det bedste for ham, hans muligheder taget i betragtning. Problemet er, at han har for få og for stereotype muligheder i sin model af verden.

Vores kontakt med verden er ifølge Bandler & Grinder en sanssemæssig kontakt, og det siger ifølge dem noget om strukturen i vores model af verden. Vi er i kontakt med de umiddelbart tilgængelige og universelle sanssecues i omverden - dvs. alment sansbare træk. Vi ser det synlige, hører det hørbare, mærker det mærkbare. Vi lugter dufte og modtager smagsindtryk med vore smagssanser. Vore sanser er vor adgang til verden og de respektive sanssecues er det grundmateriale, vi får ud af de situationer, vi befinder os i: hun ser på ham, hører hvad han siger, mærker hans berøringer - men hun kan ikke sans hans begær, kun sit eget. Fordi disse sanssecues er, hvad vi kan få ud af situationerne, består vor model af verden også dybest set af sansebase-rede repræsentationer af verden. Vores model af verden er bygget op af et visuelt system, et auditivt system o.s.v., svarende til hver af vore sanser. Disse repræsentationssystemer opbygges gennem vore sansers kontakt med verden. Efterhånden vil vores kontakt med verden bestå i, at bestemte sanssecues udløser de tilsvarende repræsentationssystemer i vor model af verden. Vi får et synsindtryk, og det udløser en mængde visuelle forestillinger. Hun ser, at han rækker hånden ud mod hende - og ser en række situationer hvor hun er blevet svigtet eller truet af mænd. Der kan også være tale om overkrydsninger: Hun ser smilet på hans ansigt, og det udløser auditive model-forestillinger: hun hører sin mors formaninger eller de sidste mange skænderier med sin tidligere kæreste.

Ifølge Bandler & Grinder er vor model af verden struktureret sådan, at et af disse repræsentationssystemer vil være det primære. Nogle mennesker vil f.eks. primært være visuelle. Det vil sige, at de fortrinsvis arbejder med billedlige forestillinger og oplevelser - de ser ting for sig. Det vil man kunne konstatere i den måde, de foretrækker at udtrykke sig på, dvs. i deres valg af prædikater. En visuel person vil f.eks. udtrykke sig i denne stil:

– jeg *ser* det klart for mig - det er *indlysende* - for mig *ser* det ud, som om du egentlig vil . . .

Sådanne mennesker vil være særlig opmærksomme på synsinformationerne. Pigen fra vort eksempel vil måske i mindre grad være orienteret mod, hvad han siger til hende, hans ord vil ikke gøre indtryk på hende, mens hun alene reagerer på, hvordan han ser ud.

Andre har det auditive system som det primære forestillings- og oplevelsessystem. Det vil komme til udtryk i følgende sprogstil:

– jeg synes det *lyder* helt rigtigt - jeg er *buldrende* uenig - der er altså en eller anden *mislyd* i det her.

Atter andre har det taktile system som det primære:

– det mærkes rigtigt, det du siger - han gav dem en ordentlig tryk-16 i den

diskussion - hun er glat og kold.

Disse repræsentationssystemer er ifølge Bandler & Grinder afgørende i den terapeutiske proces. Det er nemlig sådan, at der kun kan opstå egentlig kontakt, og det vil ifølge Bandler & Grinder sige, udveksling af information og dermed påvirkninger af hinandens model af verden, hvis man deler repræsentationssystem. At dele samme repræsentationssystem vil sige at udtrykke sig med samme prædikattyper. Derfor er det afgørende, at terapeuten kan høre, hvilke prædikattyper klienten vælger og dermed, hvad der er den primære kanal han skal mødes i. Først et eksempel på en dårlig (ikke-terapeutisk) kontakt:

Klienten: jeg synes nu ikke, det lyder rigtigt, det du siger.

Terapeuten: det ser ikke helt rigtigt ud.

Dernæst et eksempel på en god kontakt:

Klienten: det føles godt.

Terapeuten: du kan mærke i dig, at sådan skal det være.

I Bandler & Grinders begreb om klientens model af verden - som de understreger som genstanden for den psykoterapeutiske intervention (de kalder sig modelbyggere, ikke terapeuter) - er denne forestilling om sansemodaliteter og sansebaserede repræsentationssystemer helt central. Den er central for begribelsen af den måde, klienten oplever og handler på, for begribelsen af hans kontakt med verden og for begribelsen af hans psykiske problemer. Og den er central for begribelsen af kontakten mellem terapeut og klient.

Bandler & Grinder har beskæftiget sig med de to afgørende momenter i psykoterapi, indsigt og forandring på følgende måde:

a. Indsigt: I samtalerapi drejer det sig om indsigter i og med sproget. Sprogforskere, først og fremmest Chomsky, har vist, hvordan vi kan sondre mellem sprogets overfladestruktur og dets dybdestrukturer. Den sproglige overflade er de faktiske ord og sætninger, som vi siger og skriver, hører og læser. Det er den sproglige overflade vi har umiddelbart kontakt med hos hinanden, når vi taler sammen. Sætningen »det gør de altid« er et eksempel på en sproglig overflade (ligesom selvfølgelig enhver sætning i denne artikel). Der er visse udeladelser og forvriddinger i en sproglig overflade. Hvem er »de«? Hvad er dette »det«, som de gør? Og er det nu også rigtigt, at de »altid« gør det? Eller er det kun i visse situationer? Den, der har sagt sætningen, har givet en indre underliggende bred forestilling om, hvem disse er, og hvad de altid gør. Denne underliggende forestilling kunne findes i form af en mere komplet og konkretiseret sætning. Hvis vi tænker på et af indlednings-eksemplerne til dette afsnit, kunne det være noget i retning af: »kvinder skal altid opleve to gange: een gang direkte og endnu en gang, når de taler sammen om oplevelsen«. Sådanne underliggende komplette sætninger, der fuldt ud dækker hvad taleren har i tankerne, når han siger sin overfladesæt-

ning, kaldes for den sproglige dybdestruktur.

En *velformuleret* overfladesætning vil være een, der kommer tættest mulig på dybdestrukturen. Der ligger i den uddybende sætning: »kvinder skal altid . . . osv.« nogle udeladelser og forvridninger, der dækker over en bestemt model af verden, som bl.a. indeholder et bestemt kvindesyn. Ret beset er denne sætning derfor ikke en dybdestrukturel sætning men netop en velformet overfladesætning, som klart udtrykker den sproglige dybdestruktur - den sprogligt fastholdte model af verden. En velformet sætning er altså en, der bedst mulig udtrykker modellen af verden: i vort eksempel er sætningen »kvinder skal altid opleve alting to gange, første gang direkte og anden gang når de taler om den«, en velformet sætning, fordi den med tydelighed afslører et bestemt kvindesyn og nogle bestemte generaliseringer om kvinder i almindelighed - som jo dels ikke dækker over hele den kvindelige virkelighed og i et vist omfang også er direkte fordrejende.

Et af terapeutens første ærinder i en terapi, der retter sig mod klientens model af verden, er altså at få klienten til i så velformede sætninger som muligt at udtrykke sin faktiske model af verden:

Klienten: det gør de sgu altid.

Terapeuten: hvem?

Klienten: kvinder.

Terapeuten: hvad er det, de altid gør?

Klienten: vender og drejer alting i hoved og røv.

Terapeuten: hvilke kvinder er det, du specielt har i tankerne?

Klienten: ja - først og fremmest min kone og hendes veninde.

Terapeuten: Er det alt mellem himmel og jord, de behandler på den måde?

Klienten: ja - nej selvfølgelig ikke alt - først og fremmest sådan følelsesmæssige situationer, noget med mennesker og hvordan man har det.

Terapeuten: hvordan man har det?

Klienten: ja - sådan i ægteskaber.

Terapeuten: i ægteskaber?

Klienten: ja - i deres, vores.

Terapeuten: så din kone taler om, hvordan I har det i jeres ægteskab, og det er du træt af?

Klienten: ja.

Terapeuten: hvad specielt er det, som du er træt af ved det?

Klienten: sådan noget med at de bare sidder der og har check på, hvordan jeg er som mand, og hvad jeg føler og alting. Det er jo lige meget, hvad man prøver at fortælle dem, så ved de jo alting bedre - man er jo bare en kold mandschauvenist, der kun har forstand på at undertrykke.

På denne måde kan terapeut og klient via samtalen dels arbejde sig ind på klientens model af verden, og dels til hvilke konkrete sider af tilværelsen det

pågældende aspekt af modellen er knyttet. Derved kan både terapeut og klient (i første omgang sikkert på hver deres måde) vinde indsigt i klientens model af verden mht. det problem, som nager ham. Dette er forudsætningen for at kunne gå videre i terapien - det udpeger for terapeuten den genstand, som terapien må rette sig imod.

b. Forandring: Eftersom Bandler & Grinder identificerer klientens problemer med arten af oplevelser og handlinger i konkrete situationer, bliver det centrale terapeutiske moment for dem at bidrage til, at klienten ændrer sin oplevelses- og handlingsfrembringende model af verden. Ændrer den på en sådan måde, at han kan handle og opleve mindre problemvoldende for sig selv. Bandler & Grinder sonderer mellem to former for ombetydning. Den første vedrører den måde, man opfatter en bestemt situation på. Den anden måde vedrører at finde passende situationer til bestemte handlinger eller tilskyndelser til handlinger.

Lad os først se på om-betydning af en situation. Et sådant eksempel har vi i artiklens indledende fortælling om Tom Sawyer. Det, Tom gør, er netop at gennemspille et scenario for Ben på en sådan måde, at Bens oplevelser ændres radikalt: Fra at situationen med Tom stående og hvidte plankeværk en skøn lørdag morgen har en betydning for Ben i retning af at moppe og nedgøre Tom, bliver det til en situation, der betyder noget i retning af, at han misunder Tom. Det, Tom gør, betyder ikke noget latterligt for Ben, men noget eftertragtelssværdigt, som han ovenikøbet må kæmpe for at få lov til at tage del i. Dette at hvidte plankeværk er blevet radikalt ombetydet for Ben.

Den anden form for ombetydning: at undersøge i hvilke situationer en bestemt måde at opleve og handle på faktisk eller oprindeligt hører hjemme, kan vi illustrere med følgende eksempel: Vi har en klient, der blandt andet klager over en næsten uimodståelig trang til at udstøde et højt skrig, når han er i biografen og sidder der i mørket blandt alle de andre. I stedet for at betragte dette som noget principielt negativt, som han under alle omstændigheder skal prøve at slippe af med, prøver terapeuten at positivere det ved, at han hjælper klienten til at finde, erindre sig eller fantasere sig til alternative situationer, hvor klienten synes, det er en rigtig og god handling at skribe højt og inderligt. Når han på denne måde har fundet de situationer, hvor denne handling faktisk hører hjemme, kan han beslutte sig til at bruge denne adfærd, når han befinder sig i disse situationer, istedet for at brænde inde med dem, så de får en tilbøjelighed til at smutte ud i situationer, hvor de ikke har noget at gøre.

Så langt Bandler & Grinders begreb om en model af verden, og hvordan de operationaliserer denne, hvilket konkret indhold begrebet har i terapi. Vi skal i næste afsnit tage dette begreb op til nærmere eksamination.

IV Bandler & Grinders baggrund og grundantagelser

Bandler & Grinders begreb om klientens model af verden (herefter blot refereret til som f. eks. »deres begreb«) har haft en vis indflydelse på opfattelsen af psykoterapi, særlig i yderkanten af den terapeutiske profession. Deres første skrifter blev i sin tid modtaget med en betydelig interesse og entusiasme fra mange kredse. Men da de efter nogle år etablerede NLP, og det blev klart, at de først og fremmest var ude på at sælge hvad amerikanerne kalder »quick fixes«, sænkede den sædvanlige mur af tavshed sig om deres virksomhed fra det professionelle samfund. I det veludviklede amerikanske professionsmiljø blandt psykoterapeuter rygttes det hurtigt, hvem der arbejder på markedet for »quick fixes«, og hvem der arbejder med psykoterapi, og miljøets sociale beskyttelsesmekanismer er ubønhørlige og effektive. Det er de også nødt til at være med den åbenhed, professionsmiljøerne derovre ellers udviser overfor innovationer, og med de store penge som er på højkant. Hverken Dianetik, Silva Mind Control, EST eller primalterapi, for at nævne de mest kendte firmaer, har været i stand til at få foden indenfor i de seriøse professionsmiljøer, og da NLP viste flaget som hørende til på dette marked, blev tavsheden i løbet af meget kort tid rungende. Det har også betydet, at Bandler & Grinders synspunkter i meget begrænset grad er blevet taget *kritisk* op til overvejelse. Som det gælder for de tilsvarende firmaer på markedet for »quick fixes«, er det stort set kun deres fortalere, som har refereret til dem.²⁾

Det danske professionsmiljøets beskyttelsesmekanismer er traditionelt mere administrativt betonet og derfor også mere lukket overfor innovationer. Men det sidste ti-års udvikling af et marked for psykoterapi udenfor det offentlige system har i nogen udstrækning ændret på dette forhold. En egentlig terapeutisk professionskultur er under udvikling, særlig blandt psykologer. Men da miljøet er ungt, er sansen for at sondre mellem »quick fixes« og psykoterapi ikke særlig veludviklet.

Herhjemme har f. eks. Metze & Nystrup uforbeholdent overtaget Bandler & Grinders synspunkter. Ifølge dem kan Bandler & Grinders begreb om en model af verden lære os andre at gøre de bedste terapeuter kunsten efter. De kan lære os at »opnå de dramatiske og hurtige resultater«, som disse terapeuter er kendt for (Metze & Nystrup, p. 65). De mener, at med Bandler & Grinders model har sundhedssektoren »fået nye metoder i hænde«, og at disse vil komme til at »spille en stor rolle«. Modellen beskriver ifølge Metze & Nystrup, hvordan man bærer sig ad med at etablere empatisk kontakt og indleven i sin klient - en beskrivelse der »er ført ned i en detaljeringsgrad, der bevirker, at vi har fået en langt større indsigt i de faktorer, der er af betydning, og dermed har fået større handlemuligheder (op.cit. p. 67ff).

Metze & Nystrup fremhæver i overensstemmelse med, hvad Bandler & Grinders selv vil fremhæve, at vi ikke skal vurdere modellen efter dens teoretiske sandhedsværdi, dvs. om den siger noget sandt, som vi kan bruge i ud-

viklingen af vores teoretiske forståelse af psykoterapi. Derimod skal den vurderes efter dens praktiske nytteværdi, dvs. i hvilket omfang den kan være til nytte i den praktiske terapisisituation ved at være handlingsanvisende for, hvad terapeuten kan/skal gøre. Vi skal derfor også foretage en sådan nyttevurdering af Bandler & Grinders begreb om en model af verden.

Men vi skal først se nærmere på det billede, som Bandler og Grinders begreb tegner af den verden, vi lever i, og af mennesker ved at tydeliggøre den indre struktur i deres begreb om en model af verden. Dernæst skal vi vurdere i hvilket omfang, dette billede indeholder noget, som terapeuten kan bruge i sit praktiske arbejde.

Hovedpunkterne i Bandler & Grinders begreb om en model af verden er, som følger:

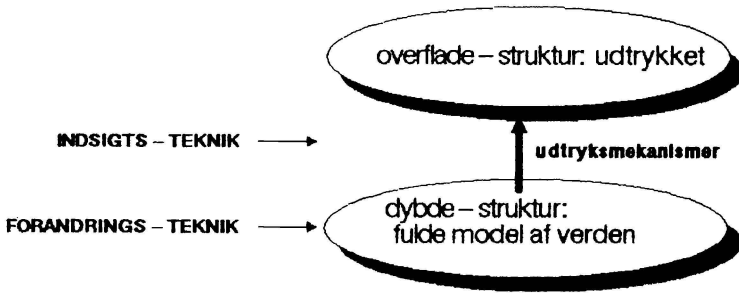
a. Vi konstruerer hver for sig og i hver vores livshistorie en ordnet model af verden, som vi kan orientere os i. Denne model er skubbet ind som et filter, der bevirker, at vi ikke er i direkte kontakt med omverden, men handler og oplever på grundlag af vores model. Denne model af verden bestemmer vore handlinger og oplevelser - og det vil sige det, som udgør kernen i vort psykiske velbefindende eller psykiske problemer. Vores model af verden er terapiens genstand.

b. Sunde modeller er brede og åbne: de giver flere valgmuligheder, mht. hvordan man vælger at opfatte og handle i en given situation. Ligesom de sunde modeller er åbne for at lære nyt om situationer, bringe ny og udvidet orden i dem, således at modellen af verden kan blive stadig bredere og mere åben.

Syge eller psykisk problematiske modeller er snævre og lukkede: der er få eller ingen valgmuligheder - man handler og oplever rigtigt og stereotyp og er lukket over for eller undgår nye situationer eller nye opfattelser af gamle situationer.

c. Det praktisk nyttige for klienten i denne forståelse er, at en sådan modelbeskrivelse kan medvirke til at give ham indsigt i, at hvad han *tror* er virkeligheden, og hvad han *tror* er absolutte, naturlige og uforanderlige kendsgerninger - blot er *hans* begrænsede måde at opfatte virkeligheden på. En sådan indsigtfuld relativisering af hans egen selvopfattelse og virkelighed-sopfattelse kan medvirke til, at han bliver i stand til at indse, at de psykiske problemer han har skal bearbejdes ved, at han bearbejder sin model af verden - i retning af at give sig selv en udvidet model, der giver ham flere valgmuligheder mht. hvordan han vil opfatte en situation og handle i den.

d. Det praktisk nyttige for terapeuten i denne forståelse er, at den afbilder 1) måder at få et fuldstændigt udtryk for, hvad der er klientens model af verden (indsigtsteknik) og 2) måder at forandre denne model på (forandrings-teknik).

Den indre struktur i dybdestrukturen/modellen af verden er flere på sansesues baserede repræsentationssystemer. Disse er ordnet i primære og sekundære repræsentationskanaler og kan kontaktes ved hjælp af deres overflade-afbildende udtryksmekanismer.

Dette efterlader os med et billede af en verden (en ontologisk opfattelse), som i sig selv er kaotisk og som uafsluttelig bombarderer os med stimuli og informationer, som ville oversvømme os, hvis vi ikke beskyttede os med filtre. Billedet af mennesker og deres erkendelsesvirksomhed (den antropologisk og epistemologiske opfattelse) er tilsvarende et billede af individer, der hver for sig konstruerer sådanne subjektive beskyttelsesfiltre og derfor lever i hver sin konstruerede verden - isoleret fra direkte kontakt med både omverden og med hinanden. Således afbildes terapeutens kontakt med klienten også blot som en indirekte kontakt, formidlet alene 1) af hvad han umiddelbart kan se, høre osv. med sine fem sanser, og dette på sin side er filtreret igennem *hans* personlige/faglige behandlingsmodel og 2) af hans mekaniske interventioner (= terapeutens handlinger er årsag til den terapeutiske virkning på klienten).

Lad os se nærmere på de tre former for begrænsninger, hvormed Bandler & Grinder begrunder deres begreb om en model af verden.

Antagelsen om neurologiske begrænsninger: - har at gøre med de naturlige begrænsninger i vore sanser. Her overses imidlertid, at vi faktisk, som Mammen har udtrykt det (83), kan bruge forskellige instrumenter og redskaber til så at sige at forlænge og bevæbne vore sanser. Ved hjælp af mikroskopet er vi f.eks. i stand til at overskride vore øjnes opløsningsvne. Selv om vi ganske vist vanligvis ikke er bevæbnet med sådanne sanseinstrumenter (- og nok aldrig i vore dagligdags mellem menneskelige situationer, hvor vi kun har vort medfødte biologiske udstyr til rådighed), så er det centrale for argumentet immervæk, hvad vi kan *opfatte* med den model af verden, hvortil sansedataerne indgår. Og denne model er ikke begrænset af sansernes neurologiske begrænsning.

Dertil kommer så, at vor umiddelbare sansning ikke er så fragmenteret, som Bandler & Grinder hævder. Den sker ikke via fem forskellige sansekanaler, som så konstrueres til et billede af den aktuelle ting eller begivenhed

ved hjælp af en model. Som Mammen også har påpeget i vor konkrete perception, er objektkonstansen primær i forhold til de enkelte sansemodaliteter. Sansen for det konkrete er hos mennesker både praktisk og teoretisk forudsætningen for den analytiske sondring mellem de forskellige sansekategorier.

Som vi skal se nedenfor opfatter vi umiddelbart andet og mere end situationernes sansecues. Det er misvisende i psykologisk henseende at tale om, at vor opfattelse af verden og os selv er begrænset af sansefysiologien formuleret som formidler af informationsbits. »There is more to seeing than meets the eyeball«. (Hanson 1972, p. 7).

Antagelsen om social-genetiske begrænsninger. Vi er i vor opfattelse af verden hver for sig bundet af det samfund, den kultur og det sprog, vi er vokset ind i. Symptomatisk nok lægger Bandler & Grinder her vægt på begrænsninger, der kun ville være reelle, hvis vi var isolerede individer, der ikke kunne formidle noget til hinanden eller lære noget af hinanden. Og det er ikke en gang sandt for deres Californien, selv om det nogle gange bestemt kan se sådan ud. Netop fordi vi er samfundsmæssige, kulturelle og sprogbrugende væsener, kan vi lære af hinanden og af tidligere generationer. Dette giver os et fundament for at have langt mere omfattende modeller af verden, end vi nogen sinde alene kunne erhverve. At fundamentet er konkret og har grænser betyder, at disse kan overskrides. Men overskridelsen må have fundamentet som forudsætning, hvis man ikke vil ende i den tomme luft. Den centrale pointe for argumentet er her nærmest den modsatte af den, Bandler & Grinder fremfører. Netop *fordi* vi er samfundsmæssige væsener, og *fordi* vore personlige modeller af verden i bund og grund er sociale og historiske, er de i princippet både åbne og overskridelige, og altså i den forstand netop ikke begrænset.

V Nogle almenpsykologiske grundantagelser

Lad os vende tilbage til Tom og Ben fra vort indledningseksempel. Hvis vi spørger Tom, hvad han bygger sin opfattelse af situationen på, kunne vi godt få det svar, at han på forhånd for sit indre øje kan *se* den lille ironiske grimasse på Bens læber, eller at han på forhånd for sit indre øre kan *høre* hans drilende og moppende spørgsmål. Men gik vi ham nærmere på klingen ville vi nok få at vide, at det selvfølgelig ikke er dette, at han kan se grimassen eller høre stemmen, der er det væsentlige. Det væsentlige er, at det er et *ironisk smil* og et *moppende* indhold. Det væsentlige er, hvad Bens smil og indholdet i det, han siger - i det hele taget hvad hans forholden sig - *betyder* for Tom.

Det tungtvejende i den måde, vi handler og oplever situationerne, er således ikke disses sansecues, men derimod betydningerne. Det er den måde, vi forbinder os med situationen på, som er vigtig i vor opfattelse af den. Det

centrale i vor personlige model af verden, for så vidt den er defineret som den struktur, der regulerer vore oplevelser og handlinger, kan så heller ikke være sansecue-baserede repræsentations-systemer. Vore personlige modeller af verden må være betydningsbaserede, eller om man vil: forbundethedsbaserede systemer.

Grunden til at vi ikke med Bandler & Grinders begreb om en personlig model af verden kan fange det psykologiske centrale er, at de lader nogle fundamentale sider ved verden i almindelighed og menneskelivet i særdeleshed ude af betragtning. Vi vil i det følgende opregne nogle af hovedpunkterne i en almenpsykologi, der netop medinddrager disse centrale sider. For en yderligere uddybning og argumentation for nedenstående synspunkter, henvises til Jens Mammens bog om Den menneskelige sans (Mammen, 83) - og endvidere til Lars Hem: Empiriproblemet I & II (Hem, 80), Preben Bertelsen: Terapeutiske metaforer (Bertelsen 87) samt til et par artikler af Jette Fog (Fog, 1985, 1986). Det følgende er først og fremmest omdisat af en argumentationsstrategi, der fremstiller de reviderede grundsynspunkter, der faktisk kan gøre et begreb om en personlig model af verden både nyttigt og sand.

a. Forbindelser: Gensidige forbindelser er grundlaget for al eksistens, hvad enten vi taler om atomer, sten, potteplanter eller mennesker. Intet eksisterer i sig selv, uafhængig af omgivelserne. Enhver genstand er med til at påvirke omgivelsernes eksistens. Enhver genstand eksisterer i kraft af sine gensidige bestemmende forbindelser til omgivelserne. Enhver genstand er med til at påvirke omgivelsernes eksistens. Enhver genstand eksisterer i kraft af sine gensidige bestemmende forbindelser til omgivelserne.

Eksempel: Prebens potteplante eksisterer kun i og med et kompliceret fysisk og biologisk samspil med omgivelserne - specielt med de som vi umiddelbart vil kalde for dens livsbetingelser: lys, luft, vand, næring.

Derfor er begrebet om forbindelser grundlaget for ethvert begreb om verden. Preben kan ikke have et ordentlig begreb om sin potteplante uden at begribe de forbindelser, den indgår i. Vi kan ikke begribe, hvad et menneske er, uden at forstå de gensidige menneskelige forbindelser, såvel til omgivelserne som menneskenes forbindelser til hinanden.

b. Eksistens og identitet: Enhver ting kan indgå i en uendelig mangfoldighed af forbindelser til omgivelserne.

F.eks. kunne Prebens potteplante gro her på hans kontor - hjemme hos ham selv - i troperne. Dens konkrete livsbetingelser kan variere uendeligt (inden for de rammer, der udgør dens overlevelsesbetingelser: mere eller mindre lys, mere eller mindre varme o.s.v.) Enhver af disse konkrete forbindelser vil resultere i, at den får en bestemt eksistensform, dvs. bliver til lige netop denne potteplante, med dette udseende og med denne trivsel og vækst.

I enhver forbindelse vil der være noget gennemgående og alment hos den slags potteplanter, der gør, at vi kan genkende dem som medlemmer af denne bestemte art. Men i enhver af disse konkrete forbindelser vil den udvise særlige træk og egenskaber, dvs. have en særlig eksistensform der gør den til netop dette individ til forskel fra alle mulige andre potteplanter af samme art. Alt efter hvordan Preben konkret sørger for den og etablerer dens livsvigtige forbindelser, vil den udvikle sig godt eller skidt som dette bestemte individ.

Det ved en genstand som gør, at vi kan genkende den som et individ, der hører til netop denne bestemte art, og som indebærer at den er kvalitativt identisk med alle andre individer i denne art, kalder vi genstandens kvalitative identitet. Det er på grundlag af dens kvalitative identitet, at vi kan artsbestemme den.

Det ved en genstand, som gør den til denne særlige genstand indenfor arten til forskel fra alle andre genstande indenfor arten - dvs. som gør den til en ener, kun identisk med sig selv, kalder vi for dens numeriske identitet. Det er ved dens numeriske identitet, at vi kan bestemme den som denne særlige genstand til forskel fra alle andre af sin art.

En genstands kvalitative identitet er bestemt ved universelle træk og egenskaber, dvs. sådanne som går universelt igen i alle mulige forbindelser. En genstands numeriske identitet er bestemt ved lokale træk og egenskaber, dvs. sådanne som lokalt er knyttet til denne bestemte, konkrete og faktiske forbindelse.

Det er nu det særlige ved en artsbestemmelse, at de universelle egenskaber, hvorpå vi bygger artsbestemmelsen, har sin grund i artsmedlemmernes fælles konkrete historie, udformet i utallige konkrete forbindelser. Arterne er udviklet i sammenhænge, hvor individerne har udfoldet deres lokale træk og egenskaber i forbindelser, der har stabiliseret sig gennem afstamning som de universelle egenskaber, hvorpå vi beskriver artens kvalitative identitet. De universelle egenskaber er kun relativt universelle. De biologiske arters kvalitative identitet har universelle egenskaber, set fra den menneskelige histories perspektiv. Men disse universelle egenskaber er lokale træk set fra kosmologiens perspektiv og målestok.

Som Jens Mammen har bemærket i en parafrase over Hegel: »Arten er begrebets hvileløse mellembestemmelse«.

c. Perspektivet som en opfattende forbindelse: I praksis forbinder vi os konkret med omverden. Vi etablerer (og vedligeholder og bryder) konkrete bånd - det er det fundamentale der går igennem i alt, hvad vi foretager os. Dermed indgår omverden også i forbindelser til os. Og dermed fremtræder den i konkret forbundne eksistensformer for os. Vi kan med Hems begreb om perspektiv (Hem 80) sige, at genstanden fremtræder for os i et bestemt perspektiv. Perspektivet er givet ved den praktiske måde vi med vore handlinger forbinder os med genstanden på - og med de teoretiske begreber,

hvormed vi opfatter tingen. Specielt kan vi tale om det teoretiske perspektiv, som er givet ved vore begreber, hvorfra vi udvikler vore modeller og vore teorier.

I bestemte konkrete perspektiver er det de lokale træk og egenskaber ved tingene, der fremtræder. Tingene fremstår for os i sin numeriske identitet, og vi identificerer dem konkret som en enkeltting som forudsætning for enhver anden bestemmelse.

Det teoretiske perspektiv, hvori genstanden fremstår for os i sin numeriske identitet, er altid lokalt.

Et universelt perspektiv betyder, at hvilket som helst lokalt perspektiv, hvorfra genstandens universelle forbindelser fremtræder og genstandens kvalitative identitet derfor lader sig bestemme. Et universelt perspektiv må begrundes konkret og er et resultat og en konsekvens af en teoretisk indsigt i tingenes kvalitative identitet. Teorier udvikles altid fra lokale perspektiver.

d. Betydninger: Man kan om det i omverden, der på en eksistensskabende måde forbinder sig med en genstand sige, at det har betydning for denne genstand. - En betydning er altid en betydning ved noget - og en betydning er altid givet i en konkret forbindelse.

Vand betyder noget for Prebens potteplante: den indgår i en bestemt forbindelse med vandet og derfor eksisterer den, som den gør. Haren betyder noget ganske bestemt for ræven i og med den måde, ræven er forbundet med omgivelserne på. Ræven eksisterer i kraft af de betydende forbindelser, den blandt andet kan indgå i til haren. Haren betyder mad og eksistens for ræven. Tom er den person han er, fordi han blandt andet er forbundet med Ben på denne bestemte måde. Tom er også den person han er, fordi Bens smil betyder det for ham, som det gør. At jeg er den, jeg er, hænger sammen med, at du betyder det for mig, som du gør.

Lige som genstande eksisterer ved såvel universelle som lokale egenskaber - i henholdsvis universelle/almene og lokale/konkrete forbindelser - lige sådan kan vi sondre mellem universelle betydninger og lokale betydninger. At henvise til de universelle betydninger for Prebens potteplante siger ikke andet, end at *alt* har indflydelse på dens eksistens. Hvad der er mere interessant i denne sammenhæng er de lokale betydninger: de konkrete livsbetingelser Preben giver den, det vand, den varme, det lys og den næring, han sørger for. Det er ved at være knyttet i forbindelse til det, som betyder noget i omgivelserne, at ting, dyr og mennesker bliver til, som det de er.

VI Den personlige model af verden og de bagvedliggende sociale betydninger

Vi kan nu komme nærmere ind på, hvad vi mente med, at vi umiddelbart opfatter mere af verden, end Bandler & Grinder hævder.

Når barnet får sin første tohjulede cykel og skal til at lære at bruge den, så følger en hel del nye betydninger med, som, hvis det tilegner sig disse, er med til at gøre barnet til en lille ny samfundsborger:

Hun lærer at cykle, hun lærer færdselsregler og det vigtige i at have sådanne. Hun lærer at købe reservedele og lappesager, hun lærer at låne cyklen ud til kammeraterne, hun lærer noget om forældrenes måde at være pædagogiske på. Cyklen betyder noget for hende, og denne betydning bestemmes af hele det samfundsmæssige netværk, som cyklen indgår i som en slags knudepunkt. Hun kommer dermed selv til at placere sig i og tilegne sig disse betydninger ved at forbinde sig med cyklen.

Cyklen udgør et knudepunkt for og formidler af et helt netværk af samfundsmæssige forbindelser og betydninger.

Hele denne betydningsside fremgår ikke af cyklen i sig selv, af dens universelle egenskaber. Det er ikke ved dens universelle træk, cyklens artsegenskaber, at disse betydninger *i* og *med* en cykel fremgår. Disse betydninger/båndformidlinger ligger så at sige *bag ved* cyklen. Det vil sige: de ligger i selve cyklens placering i de konkrete forbindelsers netværk - og fremgår i første omgang af forældrenes praktiske demonstration af dens brug. Og i anden omgang af barnets forsatte konkrete brug af cyklen.

Cyklens sociale betydninger for barnet - og dermed den måde, som den er med til at medbestemme hende som en lille samfundsborger og person - fremgår ikke af cyklen som almen genstand. Disse betydninger kan ikke rekonstrueres på grundlag af cyklens universelle sansecues. Cyklens sociale betydninger er tværtimod noget ved den både som repræsentant for en art og som konkret enkelting. Den er et knudepunkt mellem denne pige og den industrikultur hun er en del af, hvor hun får sine første belæringer om slidtage og vedligehold. Den er et knudepunkt i hendes konkrete forbindelser til de andre børn. Endelig er den et knudepunkt i hendes erfaring med brugen af egen krop for egen hensigt, hun lærer balance og mobilitet gennem cyklen.

En ræv ville aldrig kunne opfatte disse betydninger, fordi den netop kun kan forbinde sig til cyklen som universel genstand i et universelt perspektiv med sine biologiske sanser. Ræven kan ikke indtage et konkret/socialt perspektiv. Derfor er der for ræven ikke givet nogle bagvedliggende betydninger i og med cyklen.

Det, som er særligt for os mennesker, er at vi i og med vore sociale perspektiver kan gå bag om tingene til sådanne bagvedliggende betydninger.

En sansepræstationsmodel á la Bandler & Grinders kan (i bedste fald) sige noget om, hvordan ræven opfatter verden og om sider ved vor opfattelsessevne. Men den kan ikke sige noget om, hvordan vi opfatter de bagvedliggende betydninger, der gør os til sociale individer og personer.

Når den lille pige hjælper sin far med at lappe sin cykel, tage et par led af kæden og smører den, formidles et helt sæt af bagvedliggende betydninger, i forbindelse med hvilke pigen udvikler sig. Her er der tale om tekno-viden-

skabelige betydninger om blandt andet cyklens mekaniske indretning og funktionsmåde. Heller ikke disse fremgår umiddelbart af cyklen i sig selv, i dens kvalitative identitet eller ved dens universelle sansecues.

Igen er det sådan, at ræven ikke ville kunne opnå en sådan teknovidenskabelig indsigt, simpelthen fordi den ikke kan indgå i den slags forbindelser til den, som pigen kan sammen med sin far. Ræven er stadig henvist til sine sanser og sin sanserepræsentationsmodel. Den kan med andre ord netop ikke indtage et teknovidenskabeligt perspektiv, hvorfor cyklen for den ikke kan betyde andet end det, der fremtræder ved de universelle sansecues.

En sanserepræsentationsmodel som Bandler & Grinders kan ikke forklare, at også teknikken har betydning for mennesker og deres tilblivelse og kan opfattes af den personlige model, vi udvikler om vor verden.

Fra første færd knytter forældrene personlige bånd til barnet - installerer det i hele deres personlige netværk af samspil. På den måde gør de sig personligt betydende for hende. Det er ved at knytte de tilsvarende bånd til disse betydende voksne og tilegne sig deres personbetydninger, at barnet selv bliver til som en lille person, der efterhånden mestrer sådanne personligt betydende samspilsformer og båndetableringer.

Også her er det sådan, at de personlige betydninger hvorved barnet bliver til som lille person, ikke fremgår af forældrenes universelle træk og egenskaber. Disse betydninger kan ikke opfattes fra et universelt perspektiv med de fem sanser, men kan kun opfattes i og med de konkrete personlige samspilsformer i det konkrete familiære netværk af båndetableringer, båndforstærkninger og båndbrud.

Ræven kan ikke indgå i sådanne personlige bånd og kan ikke opfatte de personlige betydninger, der også her i den forstand ligger bagved og skjult for ræven.

Også her bliver konklusionen den, at Bandler & Grinders sanserepræsentationsmodel er alt for primitiv til at sige noget som helst centralt om menneskers måde at opfatte verden på. Den dækker kun nogle få og abstrakte sider ved vore personlige modeller af verden. Den har slet intet begreb om de personlige og egentligt menneskelige sider af vore modeller af verden. Og det er disse sider som næsten uden undtagelse står centralt i de konflikter og problemer, som behandles i et terapeutisk forløb.

VII Sansekategorier og udvalgs-kategorier

I et lidt mere teknisk sprogbrug kan vi opsummere de fremsatte grundtanker på følgende måde: Alt eksisterer i gensidige forbindelser og er bestemt i sammenhæng med det, som betyder noget i omgivelserne. Vi har set, at der så at sige er to sider ved eksistens: en universel og en lokal. Tilsvarende er der to slags forbundetheder til omgivelserne, en universel/almen og en lokal/konkret.

Dyrene kan kun indgå i universelle/almene forbindelser til omgivelserne og kan kun danne/opfatte universelt sansede kategorier. Mennesker kan derudover til forskel fra dyrene indgå i lokale/konkrete forbindelser til omgivelserne. Vi kan både danne og opfatte historiske udvalgte konkrete kategorier.

Sansekategorier er en kategori af genstande i verden, som er defineret ved sensoriske kriterier. Det drejer sig her om genstandenes universelle træk og egenskaber, og det vil sige deres kvalitative identitet (se Mammen 83, p. 336).

Det er med det, vi i populær forstand forstår ved vore sanser (øjne, ører . . . eller for den sags skyld: vore redskabsbevæbnede sanser) at vi kan forbinde os med tingene som sansekategorier. Som sansekategorier har de en universel/almene betydning for os.

For ræven er haren en sådan sansekategori - den afgør med sine sanser, og det vil sige ud fra sensoriske kriterier, at her har den med mad at gøre. Man kan også sige, at haren har en sansekategorial betydning for ræven.

Udvalgskategorier er kategorier af genstande i verden, som er defineret ved konkrete menneskelige, dvs. sociale og historiske forbindelser. Det drejer sig her om genstandenes lokale træk og egenskaber, og det vil sige deres numeriske identitet (se Mammen 83, p. 338).

For den lille pige har cyklen en anden end en sansekategorial betydning. Den har også udvalgskategorial betydning, fordi den også kommer til at betyde noget om samfundets indretning, forældrenes personlighed, tekniske principper og lovmæssigheder osv.

At kunne forbinde sig med tingene/omverden som udvalgskategorier og på den måde at kunne gå bag om dem og tilegne os deres dybere betydning i både teknologisk og personlig forstand fordrer en sans ud over det, vi almindeligvis forstår ved de fem sanser, nemlig den menneskelige sans.

De samfundsmæssige, tekno-videnskabelige og personlige betydninger fremgår ikke uden videre af genstandene selv, af deres universelle træk og egenskaber, af deres kvalitative identitet. De ligger bag ved tingene, det vil sige i tingenes placering i det menneskelige netværk af konkrete forbindelser.

Det vil også sige, at der ikke er tale om sansekategorier her. Det er ikke ved sensoriske kriterier, vi afgør sådanne betydninger. Der er derimod tale om udvalgskategorier, og sådanne skelner vi med en særligt udviklet menneskelig sans, den menneskelige sans for hvordan tingene, personerne, handlingerne osv. er placeret i betydende netværk, i konkrete menneskelige forbindelser.

Mahler et al. (78) har fremhævet det spæde barns begyndende smil som tegn på, hvilke former for bånd det efterhånden er i stand til at etablere til sin mor - og det vil sige, et tegn på hvor langt det er kommet i sin psykologi-

ske udvikling.

De første smil man ser hos spædbarnet kaldes uspecifikke sociale smilreaktioner: de udløses af et ansigt, en maske, et fotografi af et ansigt eller endog en stiliseret tegning af et øjenpar, som bevæger sig vertikalt i forhold til barnets ansigt. Der er her tale om rent sensoriske påvirkninger, svarende til at barnet i sin aller tidligste symbiotiske fase først og fremmest oplever forbundetheden med moderen i form af sanseindtryk og rytmiske bevægelser.

Det egentlige specifikke smil, rettet specifikt mod moderen, og som for første gang giver os en fornemmelse af og sikkerhed for at barnet faktisk *smiler* til hende - er et tegn på egentlige symbiotiske og psykologiske bånd til moderen og optræder samtidig med fremmedangstens tegn på, at barnet kan skelne mellem moderens person og fremmede personer. Det menneskelige smil er således et af de aller tidligste udtryk, der rummer en egentlig social og personlig betydning/forbundethed.

Lad os igen vende tilbage til indledningseksemplet med Tom Sawyer og Ben Rogers.

Da Tom får øje på Ben (eller forsåvidt: ser ham for sit indre øje lige inden han drejer rundt om hjørnet) har denne en bestemt slags ansigtsgrimasse: en krusning om munden og øjnene.

Hvis nu Tom bare bruger sine fem almindelige sanser (dem som Bandler & Grinder taler om) kan han også kun ved sensoriske kriterier afgøre, hvad det drejer sig om, og det vil sige: han kan kun opfatte Bens grimasse som en sansekategori. Som en sådan har Bens grimasse ikke nogen særlig menneskelig betydning. Der er i grunden blot tale om universelle træk og egenskaber, som kunne iagttages af hvem som helst fra et hvilket som helst perspektiv - selv Jims hund ville fra sit perspektiv kunne opfatte denne grimasse i alle dens detaljer (vi kunne med betinget indlæring lære den at reagere på en bestemt måde på hvilken som helst lille detalje i Bens grimasser).

Tom ville ikke alene med en Bandler og Grindersk sanserepræsentationsmodel kunne få øje på *smilet*, for det er jo det, som Bens grimasse betyder. *Smilet* kan ikke bestemmes ved sensoriske kriterier, sådan som den smilbærende grimasse kan, og er ikke en sansekategori sådan som grimassen er det. Det Tom da også faktisk gør er, at han, støttet af de sensoriske kriterier, så at sige går bag om Bens grimasse - og her opfatter han nu smilet: ved at se grimassen i hele det samfundsmæssige og personlige netværk, som de to drenge befinder sig i, fremtræder grimassens sociale og personlige betydning af et smil.

Med andre ord: Det, som Tom planlægger sin udspekulerede virksomhed overfor Ben ud fra, er ikke grimassen som sådan (hverken den faktisk iagttagede eller den forestillede). Det er ikke, som Bandler & Grinder eller NLP-folk ville hævde ud fra sensoriske input, at Tom er virksom, men ud fra hans menneskelige sans for betydning: smil.

Tom har netop ikke *bare* sans for situationernes sansecues og hans model af verden, der initierer og regulerer hans virksomhed i forhold. Ben er ikke

blot et sanserepræsentationssystem - han ville i så fald slet ikke kunne opfatte og forholde sig til Ben på den måde, som han gør. Det, Tom først og fremmest har (menneskelig) sans for, er situationens bagvedliggende betydninger.

Fordi disse ydre betydende forbindelser udgør grundlaget for vor tilværelse og som indre betydninger står centralt i vore modeller af verden, så er det også misvisende - eller forkert - at sige, at vi ikke er i direkte kontakt med verden. Tværtimod: vi forbinder os faktisk helt konkret med omverden hele tiden. Det er i disse konkrete bånd, vore handlinger og oplevelser, vor tilværelse består. Og derfor er også landkortsanalogien misvisende. Såvel Bandler & Grinders, som Metze & Nystrup fremhæver det som en pointe, at vor model af verden i forhold til virkeligheden er som forholdet mellem et landkort i forhold til landskabet. Ved at lege lidt med denne lignelse kan vi sige, at det svarer til, at en turist i et fremmed land ville gå med næsen i sine landkort og i sin turistguide uden overhovedet at se, høre eller mærke, hvor han faktisk var. Lige så lidt som det er muligt - lige så lidt er vor model af verden noget, der »skudt ind imellem os og virkeligheden«. Vi ville forlængst være uddød som art, hvis vi kun kunne forholde os til omgivelserne via en indre konstrueret model af verden.

Bandler & Grinders model af klientens model af verden er en reduceret og ikke specielt menneskelig model. Den dækker ikke over andet end vor biologiske sans for sansekategorier. Dermed kan den ikke forklare klientens sans for udvalgs kategorier, og alt det som hermed er af social og personlig betydning for klienten.

Vi skulle nu være i stand til at vurdere nytteværdien af Bandler & Grinders begreb om model af verden. Modellen siger noget om, hvordan terapeuten kan bære sig ad med at hjælpe klienten til en i terapien velformet sproglig rapport om et eller andet (!). Derimod siger den intet om, hvordan terapeuten kan bære sig ad med at sikre, at dette velformede og fuldt rapporterede »et eller andet« også er noget personligt betydende og psykodynamisk centralt for klienten og hans tilværelse.

Bandler & Grinders model rummer ingen specifikke handleanvisninger til, hvordan terapeut og klient kommer til at tale om noget meningsfuldt. Derfor er det også lidt af en tilsnigelse, når Metze & Nystrup hævder, at den rummer en beskrivelse af, hvordan en empatisk kontakt etableres - hvis man med empati forstår indsigten i, hvad der er af betydning for klienten.

Når modellen ikke rummer nogen angivelse af strukturen i de indre betydninger og den måde, klienten indretter sin tilværelse via etablering, vedligeholdelse og ophævelser af konkrete meningsfulde bånd til andre, så rummer den heller ingen angivelser af, på hvilken måde terapeuten er moralsk forpligtet til at respektere disse personlige betingelser i klientens tilværelse. Bandler & Grinders model kan med andre ord uden besvær udlægges som en helt amoralsk antagelse om, at man som terapeut kan reframe klientens model til hvad som helst, blot den opfylder nogle subjektive betingelser for

indre harmoni.

Det fører os frem til følgende konklusion: For det første er Bandler & Grinders model ikke nogen personmodel, og den afbilder ikke terapiens genstand, eller hvad der er de centrale psykodynamiske bevægelser i den terapeutiske proces. Derimod er den - i bedste fald - en kapacitetsmodel der afbilder nogle af de sprogligt/perceptuelle kapaciteter, der indgår som underordnede momenter i personligheden, og som terapeuten teknisk kan trække på i sine interventioner.

Men fordi personlighedsaspektet og de betydende forbindelser, hvorved personlighed eksisterer og bliver til, er udeladt, vil en terapeutisk proces, der alene baserer sig på disse kapaciteter, være tilfældig eller gå i tomgang uden at flytte noget af betydning. Simplethen fordi der ikke er noget i modellen, der henviser til noget af betydning for klienten.

Bandler & Grinders model har dermed også en temmelig reduceret nytteværdi. I værste fald er den direkte unyttig, for såvidt at den kan lede terapiens opmærksomhed bort fra det, som er af betydning, og det der er personlige meningsfulde bevægelser i den terapeutiske proces. Ved de udeladelser og generaliseringstendenser, der ligger i modellen, med for muligheder om, at modellen af verden er skudt ind som et filter imellem os og verden, og om at selvsamme model bestemmer vore oplevelser og handlinger, kan den forlede vordende terapeuter til at tro, at sagen er udtømt med modellen og disse kapacitetsbeskrivelser.

Fordi Bandler & Grinders begreb handler om kapaciteter og ikke om personlighed, og fordi det er personligheden og dens konkrete bånd, der er psykoterapiens genstand, får vi heller ikke her at vide, hvad der gør mesterterapeuter til mestre. Også Bandler & Grinder har hertil reserveret et ikke operationaliseret område indeholdende for dem mystiske ting som timing og intuition. Terapeutlærlinge er fortsat henvist til det ikke-begrebne, det ikke-beskrivne, den intuitive famlen.

NOTER:

1. Et udkast til denne artikel er blevet diskuteret med Jette Fog, Jens Mammen og Henrik Poulsen. Vi takker for kommentarer.
2. Noget findes dog. Se f.eks. Falzett 1981, Dowd & Pety 1982, Ellickson 1983, Gumm et al. 1982 og Fromme & Daniell 1984.

LITTERATUR:

- BANDLER, R. & GRINDER, J.: *The Structure of Magic*. Science and Behaviour Books, Santa Clara 1975.
- BANDLER, R. & GRINDER, J.: *Patterns of the Hypnotic Techniques of Milton H. Erickson, M.D. Vol. I*. Meta Publications, Cupertino 1975.
- BANDLER, R. og GRINDER, J.: *The Structure of Magic II*. Science and Behaviour Books, Santa Clara 1976.

- BANDLER, R., GRINDER, J. & DeLOZIER, J.: *Patterns of the Hypnotic Techniques of Milton H. Erickson, M.D. Vol. II*. Meta Publications, Cupertino 1977.
- BANDLER, R. & GRINDER, J.: *Trance-formations*. Real People Press, Moab 1981.
- BERTELSEN, P.: *Terapeutiske metaforer*. Dansk Psykologisk Forlag, København 1987.
- BERTELSEN, P. & HEM, L.: En overordnet forskningsmodel, *Psyke & Logos*, nr. 1, 1986.
- DOWD, E.T. & PETY, J.: *The effect of counselor predicabe matching on perceived social influence and client satisfaction*. *Journal of Counseling Psychology*, 29, 206-209, 1981.
- ELLICKSON, J.L.: Representational systems and eye movements in an interview. *Journal of Counseling Psychology*, 30, 339-345, 1983.
- FALZETT, W.C.: Matched versus unmatched primary representational systems and their relationships to perceived trust worthiness in a counseling analogue. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 305-308, 1981.
- FOG, J.: Om den følsomme fornuft og den fornuftige følsomhed. Psykoterapi som erkendelsesparadigme. *Psyke & Logos*, nr. 1, 1986.
- FOG, J.: Adskilt i forbundethed. *Psyke & Logos*, nr. 1, 1986.
- FRANK, J.D.: *Persuasion and Healing*. Schocken Books, New York 1972 (1.ed. 1961).
- FROMME, D.K. & DANIELL, J.: Neurolinguistic Programming examined: Imagery, sensory mode, and communication. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 387-390, 1984.
- GUMM, W.B., WALKER, M.K. & DOY, H.D.: Neurolinguistic Programming: Method or myth? *Journal of Counseling Psychology*, 29, 327-330, 1982.
- HANSON, N.R.: *Patterns of Discovery*. Cambridge University Press, Cambridge 1972.
- HEM, L.: *Empiriproblemet. Vol. I & II*. Rhodos, København 1980.
- HOUGAARD, E.: *Psykoteraapeutisk effektforskning. Metodologiske problemer*. Psykologisk Skriftserie 86 vol. 11 nr. 3.
- KOHUT, H.: *The Analysis of the Self*. International University Press, New York 1971.
- KORZYBSKI, A.: *Science and Sanity*. The int. non-aristotelian library publ. comp., Lakeville Conn. 1933.
- MAHLER, M.S., PINE, F., BERGMAN, A.: *Die psychische Geburt des Menschen*. Fischer, Frankfurt 1978.
- MAMMEN, J.: *Den menneskelige sans*. Dansk Psykologisk Forlag, København 1983.
- METZE, E. & NYSTRUP, J.: *Samtaletræning*. Munksgaard, København 1984.
- TRANKELL, A.: *Vitnespsykologiens arbejdsmetoder*. Liber, Stockholm 1963.
- TWAIN, M.: Toms eventyr (genfortalt og bearbejdet af Grethe Juel Jørgensen). Sesam A/S, 1980.
- VAIHINGER, H.: *The Philosophy of the »as if«*. Routledge, Kegan & Paul, London 1924.
- WATZLAWICK, P.: *The Language of Change*. Basic Books, New York 1978.
- WATZLAWICK, P., WEAKLAND, J., FISCH, R.: *Change*. Norton, New York 1974.